

KANTÁR BALÁZS

OKTATÁS ÉS VIZUALITÁS

A 21. század gyermeke sokkal több képpel találkozik, mint bármelyik korábbi generáció tagjai. A képek megjelenítése és megtekintése mellett a képek készítése is mindennapi tevékenység lett a fényképezőgépeknek és okostelefonoknak köszönhetően. A térbeli és időbeli akadályok leküzdése a különböző hálózatoknak köszönhetően leegyszerűsödött. Az otthonunkból vagy az iskolából pillanatok alatt más korokba, kultúrákba nyerhetünk betekintést, bárhová eljuthatunk a Földön vagy akár a világűrben. Ami még a közelmúltban fantasztikumnak számított, az mára bárki számára elérhetővé vált.

A pedagógiai és módszertani szakemberek, és maguk a gyakorló pedagógusok is kénytelenek lépést tartani a fejlődéssel, de számukra az új eszközöket nem elég megtanulni használni. Ahhoz, hogy az oktatás hatékonyan, megbízhatóan és biztonságosan alkalmazhassa a különböző technikai eszközöket, szükséges ismerni azok működési elveit, lehetőségeiket, és főleg a felhasználójukra gyakorolt pozitív és negatív hatásokat. Ez állandóan új feladatok elé állítja a szakembereket. Ám ne feledjük, hogy az új eszközök használatának bevezetése nagyon ritkán jár együtt a régi eszközök elhagyásával. A Gutenberg-galaxis végét jelző jóslatok sem teljeseztek be, és a tankönyvekben ugyanúgy találkozhatunk még kétdimenziós képekkel is, melyek alapos vizsgálata és a kutatások eredményeiből fakadó tudatos használata még szintén várat magára. Mindenféle szemléltető eszköz használata

ugyanazt a célt szolgálja, „hogy a tanulók megismerhessék és megérthessék a körülöttük és a tágabb környezetükben lévő világot.” (Maródi 2013:105)

Általában elmondható, hogy a mai kor embere az ismereteinek legalább kétharmadához a látás révén jut hozzá. Az információk és ismeretek kommunikatív rendszerében – a modern vizuális médiumok mellett – fontos helyet foglal el az illusztráció. Az ember egészen fiatal korától fogva kapcsolatban áll a képekkel, először a leporellókban, majd a képekben. Iskolás korában mindennapi kapcsolatba kerül a tankönyvekkel, melyekben a különböző típusú illusztrációk jelentős helyet foglalnak el. A médiumok tudatosan „támadják” az érzékeinket. Mindez azt jelzi, hogy talán az új ember jobban érti majd a vizuális kultúra nyelvét minden egyéb nyelvnél.

Comenius a konkrét tapasztalatszerzés fontosságára hívja fel a figyelmet, valamint arra, hogy a megismerés folyamatába minél több érzékszervet kapcsoljunk be. (Pukánszky-Németh 2016) Paul Ginnis is úgy véli, hogy a többérvékelős, drámai, szokatlan vagy erős érzelmi töltésű tapasztalatokat hosszabb ideig és részletesebben őrzi meg az emlékezet, mint a hétköznapi rutinjellegű tapasztalatokat. (Ginnis 2006) Kép és szöveg olvasásakor is beszélhetünk többérvékelős vagy többcsatornás ismeretszerzésről, hiszen a szöveg és a képek olvasása elválasztható egymástól. Amikor több érzékszervet kapcsolunk be egyszerre a tanulási fo-

lyamatba, nagyobb eséllyel hozunk létre maradandó benyomást, emléket, amit majd könnyebb lesz újra előhívni.

A vizuális szemléltetés dacára a mai iskolában nagyon kevésbé érzékelhető. Az elméleti tárgyak oktatása döntően a nyelvi és a logikai matematikai intelligenciára támaszkodik, és igen csekély teret biztosít a látványnak, a látványon keresztül történő megértésnek. Knausz Imre három alapvető megfontolást ajánl az olvasó figyelmébe azzal kapcsolatban, hogy növelni volna szükséges a vizualitás szerepét a tananyagban és a tanításban általában:

- Fejlődés-lélektani megfontolások: a fogalmi gondolkodás a vizualitásra épül.
- Differenciális lélektani megfontolások: nem vagyunk egyformák, az egyoldalúan verbális oktatás hátrányos helyzetbe hozza a vizuális gondolkodású tanulókat.
- Kultúraelméleti megfontolások: a média növekvő szerepe vizuális irányba tolja az új nemzedékek gondolkodását. (Knausz 2001)

A tankönyv egy tanuló számára gyakran a második számú forrás a pedagógus után, melyből a tudását meríti. Annak ellenére, hogy mennyire fontos szerepet játszik az oktatásban, s hogy mekkora hatással bír rá, igencsak sok tényező alakítja magát a tankönyvet. Nem csak szakmai, de gazdasági, politikai és egyéb társadalmi erők kereszt-tüzében áll a tankönyv – és többnyire a tankönyvkészítők is.

A tankönyvek fontos alkotóelemei az illusztrációk. A tankönyvek tanul-

hatóságában fontos szerepet kap az illusztrációk mennyisége, műfaji és tartalmi változatossága, a szöveges magyarázatokkal való összhanga és pedagógiai funkcionalitása (Fischerné-Kojanitz 2007).

A jó tankönyvi illusztráció néhány ismérve:

- felkelti az érdeklődést, azaz motivál,
- asszociatív, gondolkodásra ösztönző,
- könnyen értelmezhető,
- szemléletes,
- hiteles,
- jó minőségű, stílusos, és ha szükséges, humoros (Slezák 2008).

Az oktatást valóban segítő tankönyv koncepciója nem csak a szöveges részről szól, de a képek szerepét, valamint a ket- tő együttműködésének módját is meg- fogalmazza. Ez megkönnyíti az olvasó számára a tájékozódást és az értelme- zést, és mivel tankönyvekről beszélünk, a tanítási célokkal való azonosulást és azok elérését tanár és diák számára egy- aránt. Könnyebb ugyanis egy olyan tan- könyvet használni, melynek textuális és vizuális elemei egy átlátható rendszer részei, funkcióik világosak, mint egy olyat, mely rendszertelenül, esetlegesen, értelmetlenül vagy fölöslegesen szere- peltet a szövegben ilyen-olyan képeket. A tanár munkáját, valamint a tankönyv optimális használatát nagymértékben segítheti a tankönyvhöz készült mód- szertani leírás, mely a fent említett kon- cepciót fejt ki és magyarázza meg.

A diákok információszerző stratégi- ái rég nem csak a szövegek olvasására korlátozódnak, ezért szükséges a szöveg és illusztrációja kapcsolatának alapos vizsgálata és az eredmények felhasználása az irodalomoktatásban. Az il- lusztrációról szóló monográfia szerzője, Varga Emőke így látja az illusztráció és az oktatás jelenlegi kapcsolatát: „Kép és szó új viszonya, viszonyuk átrendeződésének kulturális háttere és (részleges) elméleti-kritikai reflektálatlansága egy- aránt érinti az illusztrált szépirodalmat, a képeskönyveket, a tankönyveket, a gyerekmagazinokat, tehát azokat az intermediális jelenségeket, melyekkel az oktatás egyes tantárgyi területeinek is nap mint nap foglalkoznia kelle- ne”. (Varga 2012: 69)

A tankönyvekben gyakran szerepel- nek illusztrációk, de a mennyiségük mellett főleg a tananyag átadásában be- töltött szerepük a meghatározó. A tan- könyv-illusztrációk elsődleges feladata a tananyag tartalmának vizuális megje- lenítése, ahogy azt a szöveg teszi a maga médiumában. Az illusztrációk a követ- kező pedagógiai feladatok elvégzését segíthetik elő a tankönyvekben:

- érdeklődés felkeltése, motiváció;
 - előzetes ismeretek aktivizálása;
 - rendszerezés;
 - összehasonlítás;
 - folyamatok és problémák magyaráza- ta;
 - összefüggések bemutatása;
 - gondolkodásra készítés;
 - értékekre nevelés támogatása.
- (Kojanitz 2003)

Hozzá kell tenni, hogy míg a tankönyv- illusztrációk inkább az ismeretterjesz- tő irodalom illusztrációival mutatnak hasonlóságot, addig a szépirodalmi illusztrációk annyiban tekinthetők sa- játosnak, hogy esetükben az esztétikai funkció a domináns. A tankönyvben lévő illusztrációk és szöveg kapcsolata révén a diákban a megismerés (érzéke- lés, emlékezés, gondolkodás, elképze- lés), az átélés és az emóciók különböző folyamatai mennek végbe. A tankönyvi illusztrációknak a legfontosabb funkci- ója a megismerés, ezután következik a motiváció és végül az esztétikum.

A szöveg és az illusztrációk mint a tan- könyv tartalmát kifejező eszközök egy- mást kiegészítve könnyítik meg annak megértését. Az illusztrációk csak akkor segítik a szöveg megértését, ha köztük bizonyos kapcsolat áll fenn. Például ha az illusztrációk sorozatosan követik egymást, és a szövegre vonatkoznak, a tartalom megértése és memorizálása könnyebb, mint mikor a képek véletlenszerűen buk- kannak fel, és a szöveggel csak marginá- lisan függenek össze. Az illusztrációk úgy könnyítik meg a szöveg olvasását, hogy segítenek kiragadni a kontextusból a kulcsfogalmakat, megalkotni a saját értel- mezést, segítenek azt korrigálni és megje- gyezni.

„A tankönyvekbe kerülő illusztrációs anyag igen fontos szerepet tölt be az ismer-

szerszerzés során, motivál, szemléletessé teszi az elsajátítandó ismereteket, így meg- gyorsítja a tanulási folyamatot. A tanulási folyamat szerves részét kell képeznie. A hétköznapi megismerésben is általában a látvány elemzésével jutunk közelebb a megéréshez. A kép által hordozott in- formáció közvetlenebbül jut el a befoga- dóhoz, mint az írás, emellett a kép inter- nacionális és időtlen. Persze a megértést befolyásolja a kulturális háttér. Meg kell tanulni, tanítani a vizuális jelek olvasását is. A tankönyvek illusztrációi a bemuta- tásán kívül fejlesztik a vizuális kultúrát. Érzelminkre is hatnak, izlést formálnak, minőségük fontos (Slezák 2008).

Az illusztrációk fontos szerepet ját- szanak a tanultak megértésében és megjegyzésében. A képekre jobban emlékszünk, mint a szavakra. A tan- könyvek illusztrációi a tanulókra nagy befolyással bírnak. Sokszor a pedagógus nem is tudatosítja, hogy a tanuló milyen sok időt tölt el a képek nézegetésével. A tanuló emlékeiben gyakran csak a kép marad meg a tankönyvből, és később a tananyagot is annak segítségével próbálja újra előhívni. Ugyanakkor a tan- könyvek képi világa egyfajta menekülé- si útvonal a tanulóknak az esetlegesen unalmas tanítási óráról.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- FISCHERNÉ DÁRDAI ÁGNES – KOJANITZ LÁSZLÓ 2007: *A tankönyvek változásai az 1970-es évektől napjainkig*. Új Pedagógiai Szemle, 57. évf. 2007. 1.sz. 56–69.
- KNAUSZ IMRE 2001: *A tanítás*. In Uő: *A tanítás mestersége*. Miskolc-Budapest. Elérhető az interneten: <http://mek.niif.hu/01800/01817/01817.htm#28> (Letöltés dá- tuma 2015. 6. 10.)
- KOJANITZ LÁSZLÓ 2003: *Szakiskolai tan- könyvek összehasonlító vizsgálata III. Illusz- trációk*. Új Pedagógiai Szemle 53. évf. 2003. 11. sz. 77–84.
- MARÓDI, ÁGNES 2013: *A tankönyvi illusztrá- ciók és képek szerepe az oktatásban*. Belvedere Meridionale. XXV. 4. 101–107.
- PAUL GINNIS 2007: *Tanítási és tanulási recept- könyv*. Alexandra, Pécs.
- PUKÁNSZKY-NÉMETH: *Neveléstörténet 2016* web [http://magyar-irodalom.elte.hu/ nevelestortenet/index.html#06](http://magyar-irodalom.elte.hu/nevelestortenet/index.html#06) (Letöltés ideje 2016. június 15.)
- SLEZÁK ILONA 2008: *Tankönyv vizuális felépítése. Könyvészeti és nyomdai alapisme- retetek – A tipográfia és az illusztráció*. www. tanarakademia. hu/letoltes/080518/Slezak_ Ilona.doc Hozzáférés: 2012.12.06.11.14.